

А. Я. Мантур

*старшы выкладчык кафедры беларускай і рускай моў
Беларускага дзяржаўнага аграрнага тэхнічнага ўніверсітэта*

ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ І ВЫБАР СПАСАБУ ПЕРАКЛАДУ АКАЗІЯНАЛЬНЫХ НОВАЎТВАРЭННЯЎ

Слоўнікавы склад мовы – найбольш адкрытая і рухомая частка моўнай сістэмы, якая пастаянна развіваецца і папаўняецца новымі адзінкамі. Нягледзячы на тое, што мастацкая літаратура адлюстроўвае агульнае развіццё мовы, імкненне літаратараў знайсці ўласныя вобразна-выяўленчыя сродкі прыводзіць да стварэння індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў, якія ў пэўнай ступені ўплываюць на характар агульналітаратурна-кадыфікаванага маўлення.

Вядома, што аказіянальныя словы ўяўляюць сабой лексемы з новым значэннем і новай формай, што прыводзіць да пэўных цяжкасцей пры перакладзе. Аказіянальнымі словамі прынята лічыць такія словы, якія не адпавядаюць агульнапрынятым моўным нормам; іх ствараюць для таго, каб перадаць пэўныя стылістычна-экспрэсіўныя адценні, выявіць праз іх уласнае светабачанне [10, с. 107].

Узнікненне арыгінальных наватвораў адбываецца няспынна, таму лінгвістычнае асэнсаванне іх як феномена маўлення ў значнай ступені праходзіць з пэўнымі спазненнямі, гэтаксама як і лексікаграфічная апрацоўка такіх слоў у спецыяльных даведніках. У абсалютнай большасці выпадкаў даследаванне аўтарскай словатворчасці абмяжоўваецца аналізам такіх неалагізмаў у межах адной мовы, а магчымасці захавання арыгінальных новаўтварэнняў пры перакладзе з адной мовы на іншую даследаваны зусім недастаткова (В. Л. Вакуленка [1], К. У. Паздзеева [5], Я. А. Пуліна [6]). У навуковых публікацыях, прысвечаных пытанням перакладу індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў, аналізуюцца і апісваюцца разнастайныя спосабы перадачы аказіянальных лексем на іншую мову. У сучасным беларускім мовазнаўстве такія спецыяльныя працы адсутнічаюць. Да ліку даследаванняў, дзе толькі часткова і ў агульным плане закранаецца гэта праблема, можна аднесці кандыдацкія дысертацыі А. М. Лапцёнак [2], Э. М. Мартынавай [4], М. С. Ржавуцкай [7], Т. М. Трыпуцінай [8].

Семантыка індывідуальна-аўтарскага новаўтварэння, як правіла, уяўляе сабой пэўнае злучэнне змястоўных асацыяцый. Новай з'яўляецца і форма аказіяналізма. Новы сэнс заключаны ў форме, новай для пэўнай мовы.

Пры вывучэнні аказіянальнага словаўтварэння мы вылучаем асобны аспект мовы – яго творчы бок, які арыентаваны не на агульныя правілы, а на моўныя магчымасці, на здольнасць аўтара-стваральніка рэалізаваць іх у маўленні. Наватворы – гэта дэманстрацыя таго, на што мова здольная пры стварэнні новых слоў. У той жа час на ўзроўні формы аказіянальных слоў праяўляецца і стэрэатыпнасць. Дакладней, яна праяўляецца на ўзроўні словаўтваральнай мадэлі. Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы найчасцей узнікаюць у адпаведнасці з ужо існуючымі ў мове словаўтваральнымі тыпамі (*антыскептык, зламоўны, лілець, пражорнік* і інш.) або створаны з парушэннем агульнапрынятай моўнай нормы (*бязгутарнасць, наваллівіць, палыхцець* і інш.).

У працэсе стварэння аўтарскіх неалагізмаў мы маем справу з праяўленнем універсальнага закона аналогіі (выражэнне вядомага праз невядомае). Можна дапусціць, што ўзаемадзеянне творчага і стэрэатыпнага праяўляецца не толькі пры стварэнні аўтарскіх неалагізмаў, але і пры іх успрыманні і разуменні пры перакладзе на іншую мову. Аўтаматызм і творчасць пры перакладзе прысутнічаюць як на стадыі ўспрымання і разумення зыходнага тэксту, так і на стадыі нараджэння тэксту перакладу. Варыянты інтэрпрэтацыі і перакладу аказіянальных слоў задаюцца формай (напрыклад, *гарнад – несчастье, запаланець – полахать, паплячэць – повзрослеть*). Перакладчыкі, якія імкнуцца даць тлумачэнне «новаму», зыходзяць ад ужо вядомага – формы аўтарскага неалагізма, дакладней ад той мадэлі, ад якой наватвор быў створаны. Слова можна падзяліць на састаўныя кампаненты і, выкарыстоўваючы веды аб граматычным значэнні слова, пабудаваць так званую «семантычную аснову», якая ўплывае на выбар таго або іншага эквівалента пры перадачы аўтарскай лексемы. Асэнсаванне спосабу словаўтварэння значна ўплывае на інтэрпрэтацыю індывідуальна-аўтарскага неалагізма і дазваляе больш дакладна перадаць яго сэнсавое значэнне [3, с. 158–160].

Назіраецца своеасаблівае пакампанентнае разуменне і пераклад аўтарскіх новаўтварэнняў. Такая заўвага тычыцца, галоўным чынам, наватвораў з празрыстай структурай. Больш складаныя наватворы, як правіла, маюць разнастайныя варыянты перакладу (яны зыходзяць з магчымай словаўтваральнай мадэлі аказіяналізма). Такім чынам, праяўленне стэрэатыпнасці пры інтэрпрэтацыі і перакладзе індывідуальна-

аўтарскага неалагізма перш за ўсё прыводзіць да ўзнаўлення спосабу словаўтварэння.

Роля кантэксту пры перадачы арыгінальнай аўтарскай лексемы выключна важная, таму што кожная аказіянальная адзінка ў арыгінальным творы і ў яго перакладзе суадносіцца з вялікім аб'ёмам тэксту. Кантэкст абмяжоўвае колькасць патэнцыяльных інтэпрэтацый і дапамагае перакладчыку зрабіць выбар на карысць таго або іншага варыянта значэння аказіяналізма, а затым – і спосабу перадачы гэтага варыянта на іншую мову [9, с. 100].

Стварэнне аказіянальных слоў аўтарам звязана з карцінай свету, якую ён імкнецца апісаць. У творах беларускіх літаратараў аўтарскія неалагізмы – з'ява дастаткова частая. Сёння цяжка знайсці паэта, які б не выкарыстоўваў у сваіх мастацкіх тэкстах уласных наватвораў. Ствараючы асаблівую атмасферу жыццядзейнасці сваіх лірычных герояў, паказваючы свет чалавечых адносін, разнастайнасць пачуццяў, беларускія майстры слова імкнуцца эмацыянальна ўздзейнічаць на чытача, выклікаць пэўныя перажыванні, у тым ліку і за кошт ужывання аўтарскіх неалагізмаў.

Мова твораў Рыгора Барадуліна, Ніла Гілевіча, Васіля Зуёнка, Леаніда Дранько-Майсюка і інш. багатая на аўтарскія наватворы, прызначэнне якіх – максімальна дакладна выразіць думку, стварыць непаўторны вобраз. Амаль кожны аўтарскі неалагізм гучыць дастаткова лёгка і натуральна, што дасягаецца дзякуючы яго выключнай зразумеласці з кантэксту. Уласныя наватворы часта з'яўляюцца дамінантай усяго твора.

Цяжкасці, якія ўзнікаюць пры перакладзе аўтарскіх неалагізмаў, звязаны, на нашу думку, з дзвюма асноўнымі праблемамі:

- 1) праблемай разумення аказіянальнага слова мовы арыгіналу;
- 2) праблемай перадачы аказіяналізма пры дапамозе разнастайных спосабаў, якія існуюць у мове перакладу.

Пры агульным успрыманні мастацкага твора здараюцца цяжкасці з разуменнем значэння некаторых аўтарскіх неалагізмаў. Аўтарскія новаўтварэнні маюць мноства найтанчэйшых семантычных, фанетычных, словаўтваральных і іншых асацыяцый. З другога боку, яны акумулююць у сабе асаблівасці культуры і гісторыі, што адлюстроўваюцца ў мове, у яе знаках і формах як сродках выражэння думак і пачуццяў народа.

Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы часцей за ўсё не маюць гатовых адпаведнікаў-эквівалентаў у мове перакладу. Для тэорыі перакладу аказіянальныя словы ўяўляюць надзвычай багаты матэрыял, паколькі

патрабуюць ад перакладчыка высокага прафесійнага майстэрства пры перадачы аказіяналізмаў сродкамі іншай мовы.

Паэтычны пераклад – гэта стварэнне новага мастацкага твора, у выніку якога адбываюцца пэўныя змены: пры перадачы моўных адзінак і аўтарскіх неалагізмаў штосьці дабаўляецца, штосьці свядома апускаецца. Перакладчык заўсёды выбірае моўныя адзінкі, якія перадаюць асноўную ідэю твора, прычым знаходзіць такія словы, якія паўнаватасна характарызуюць персанажаў, пэўныя з’явы, падзеі, адлюстраваныя ў творы.

Пры перакладзе важна зберагчы арыгінальныя аўтарскія лексемы, асабліва тады, калі яны ў творы нясуць значную сэнсавую нагрузку. Аўтарскія неалагізмы патрабуюць ад перакладчыкаў большай увагі пры выбары лексем-карэлятаў, паколькі пастаянна існуе небяспека страціць неабходную ступень адпаведнасці адлюстравання гэтых слоў у арыгінальным творы.

Задача перакладчыка вельмі складаная. Перакласці – гэта значыць перадаць правільна і поўна сродкамі адной мовы тое, што ўжо перададзена раней сродкамі іншай мовы. Цяжкасць перадачы аказіянальнага слова на іншую мову заключаецца ў адсутнасці слоўніковых эквівалентаў у мове перакладу. Адсутнасць суадноснага эквівалента для аказіянальнай адзінкі арыгінала не азначае, што яе сэнсавое значэнне і структуру нельга перадаць на іншую мову. Перакладчык заўсёды імкнецца да таго, каб максімальна адэкватна перадаць семантыку лексічных і аказіянальных адзінак.

У пераважнай большасці перадача аказіянальных слоў у перакладзе адбываецца з захаваннем іх семантыкі. Перакладныя рускамоўныя эквіваленты ў большасці выпадкаў адпавядаюць па змесце аўтарскім неалагізмам (*зорыць – сиять, слепавочна – незряче*). Пераклады аказіянальных адзінак могуць утрымліваць пэўныя змены (*гойна – горно, невыдуманая – домотканная* і інш.).

Аказіянальныя адзінкі – істотная частка лексічнага саставу мовы мастацкіх твораў. Сэнсавая або семантычная структура такіх адзінак унікальная. Таму ніводзін з перакладчыкаў не можа поўнаасцю аднавіць арыгінальны твор, што тлумачыцца суб’ектыўнасцю яго ўспрымання. Аналізуючы змест літаратурнага твора, перакладчык не толькі «разуме» яго, але і дапаўняе, зыходзячы з ведання рэальнай жыццёвай сітуацыі, прафесійнага майстэрства, лінгвістычнай інтуіцыі.

Літаратура

1. Вакуленко, О. Л. Авторские неологизмы, афоризмы и контекстуально-преобразованные фразеологизмы как проблема перевода : На материале англоязычных переводов поэзии В. Маяковского : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / О. Л. Вакуленко. – Львов, 1987. – 220 с.
2. Лапцёнак, А. М. Лексіка-фразеалагічныя асаблівасці перакладаў твораў Івана Навуменкі на рускую мову ў аспекце праблемы эквівалентнасці : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / А. М. Лапцёнак. – Мінск, 2009. – 174 с.
3. Мантур, А. Я. Спосабы ўтварэння і асаблівасці перакладу індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў // Беларускае слова : тэорыя і практыка : зб. арт. па матэр. навук. чытанняў, прысвеч. 75-годдзю з дня нарадж. праф. Б. А. Плотнікава, г. Мінск, 15 снеж. 2015 г. / пад агул. рэд. праф. М. Р. Прыгодзіча. – Мінск : РІВШ, 2016. – С. 158–63.
4. Мартынава, Э. М. Беларуска-ўкраінскі паэтычны ўзаемапераклад / Э. М. Мартынава. – Мінск : Навука і тэхніка, 1973. – 206 с.
5. Поздеева, Е. В. Окказиональное слово : восприятие и перевод : На материале произведений русскоязычных и англоязычных писателей : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е. В. Поздеева. – Пермь, 2002. – 203 с.
6. Пулина, Е. А. Окказиональное слово в художественном тексте : способы образования и межъязыковой трансляции : на материале романа Дж. Джойса «Улисс» и его переводов на русский и немецкий языки : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е. А. Пулина. – Пермь, 2008. – 223 с.
7. Ржавуцкая, М. С. Пераклад сінтаксічных канструкцый з беларускай мовы на рускую (на матэрыяле твораў Івана Мележа) : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.02. / Ржавуцкая М. С. – Мінск, 2000. – 24 с.
8. Трыпуціна, Т. М. Аналіз мовы твораў Янкі Брыля і рускага іх перакладу : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.02 / Т. М. Трыпуціна. – Мінск, 1977. – 21 с.
9. Попович, А. Проблемы художественного перевода / А. Попович. – М. : Высшая школа, 1980. – 199 с.
10. Шакун, Л. М. Словаўтварэнне : Вуч. дапам. для ВНУ / Л. М. Шакун. – Мінск : Выш. школа, 1978. – 128 с.